

PODRŠKA PORODICAMA
ZA PODSTICAJNU NEGU
DECE RANOG UZRASTA

MODUL 13

PRAĆENJE I SKRINING RAZVOJA

MODUL 13

PRAĆENJE I SKRINING RAZVOJA

PODRŠKA PORODICAMA ZA PODSTICAJNU NEGU DECE RANOG UZRASTA

MODUL 13

PRAĆENJE I SKRINING RAZVOJA

Naslov originala:

Module 13: DEVELOPMENTAL MONITORING AND SCREENING

Izdavač

UNICEF u Srbiji

Za izdavača

Ređina De Dominićis,
Direktorka UNICEF-a u Srbiji

Elektronsko izdanje, avgust 2019. godine

ISBN 978-86-80902-36-4

Градски завод
за јавно здравље
Београд

NORDEUS

PODRŽAVA

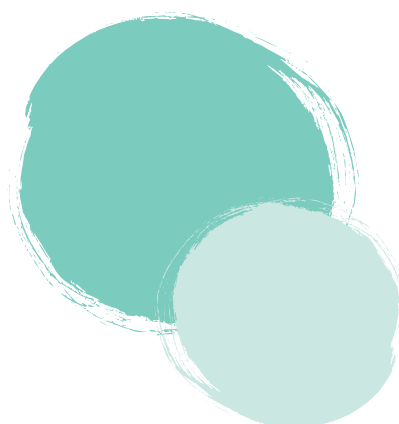

Originalne sadržaje modula obuke razvila je grupa autora, međunarodnih eksperata za relevantne oblasti. Rad na izradi modula koordinisale su Regionalna kancelarija UNICEF-a za Evropu i Centralnu Aziju i Međunarodna asocijacija „Korak po korak” (International Step by Step Association – ISSA). Prilagođavanje modula za Srbiju obavila je grupa stručnjaka iz Srbije u okviru projekta Gradskog zavoda za javno zdravlje Beograda i Asocijacije za javno zdravlje Srbije – „Jačanje sistema polivalentne patronažne službe u Srbiji za podršku razvoju dece u ranom detinjstvu”. Projekat je realizovan kroz program saradnje UNICEF-a i Ministarstva zdravlja Republike Srbije, uz finansijsku podršku kompanije Nordeus.

Sadržaj i stavovi izneti u publikaciji su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove UNICEF-a. Publikacija može slobodno da se citira. Zahteve za korišćenjem većih delova teksta treba uputiti UNICEF-u u Srbiji.

SADRŽAJ

Predgovor	4
Očekivani ishodi učenja	9
Ključne poruke – zašto je ova tema bitna za vas?	9
1 UVOD – ZAŠTO JE PRAĆENJE RAZVOJA TAKO VAŽNO	11
2 NEKE DEFINICIJE RAZVOJA	12
3 KAKO TOKOM REDOVNIH KUĆNIH POSETA PRATITI RAZVOJ DETETA	13
4 INSTRUMENTI ZA PRAĆENJE I SKRINING RAZVOJA	19
A. PRAĆENJE RAZVOJA DETETA POMOĆU RAZVOJNIH PREKRETNICA	19
B. INSTRUMENTI ZA SKRINING RAZVOJA	20
C. PRAĆENJE DRUGIH FAKTORA KOJI MOGU UTICATI NA RANI RAZVOJ DETETA	22
D. ŠTA MORATE ZNATI O TIMSKOJ PROCENI DETETA	22
5 ŠTA UČINITI KADA SMATRATE DA KOD DETETA POSTOJI RIZIK OD RAZVOJNIH ODSUPANJA ILI KAŠNJENJA U RAZVOJU	23
6 RAZGOVOR SA RODITELJIMA I PORODICAMA O ODSUPANJIMA U RAZVOJU	24
7 PODRŠKA PORODICAMA NAKON TIMSKE OBRADE DETETA	27
8 DODATAK	29
Informativni list 1	29
Saradnici	30

PREDGOVOR

Globalna posvećenost pružanju podrške sveobuhvatnom zdravlju i razvoju dece ranog uzrasta značajno se povećava poslednjih godina. U susret ostvarenju globalnih Ciljeva održivog razvoja (2018. godine), Svetska zdravstvena organizacija, UNICEF i drugi globalni partneri aktivni na polju ranog razvoja dece usvojili su *Okvir podsticajne nege za razvoj dece ranog uzrasta (Nurturing Care Framework for Early Childhood Development)*, što je sveobuhvatni okvir koji podržava decu u njihovom opstanku i napredovanju radi transformacije njihovog zdravlja i ljudskog potencijala. *Podsticajna nega* karakteriše stabilno okruženje koje doprinosi unapređenju zdravlja i ishrane deteta, štiti dete od pretnji i pruža mu prilike za učenje u ranom detinjstvu kroz afektivne interakcije i odnose. Koristi od takve brige traju čitavog života, a obuhvataju bolje zdravlje, dobrobit i sposobnost za učenje i ekonomsku samostalnost. Porodicama je potrebna podrška kako bi deci mogle da pruže podsticajnu negu; ta podrška obuhvata materijalna i finansijska sredstva, mere državne politike, poput plaćenog roditeljskog odsustva, kao i usluge namenjene određenim grupama stanovništva kroz više resora, uključujući zdravstvenu zaštitu, ishranu, vaspitanje i obrazovanje, socijalnu i dečiju zaštitu.

Rezultati istraživanja u oblasti neuronauke, razvojne psihologije, a posebno o roditeljstvu i posledicama negativnih iskustava u odrastanju dece, pružaju dokaze o tome da ulaganja u podršku razvoju dece od najranijeg uzrasta, kroz usluge kućnih poseta, imaju dugogodišnje pozitivne efekte i mogu značajno da poboljšaju kvalitet roditeljstva, dobrobit, razvoj i opšti napredak dece te da smanje pojavu i posledice zlostavljanja i zanemarivanja dece. Zahvaljujući ovim saznanjima, veliki broj zemalja u Evropi i Centralnoj Aziji uspostavlja i/ili osnažuje uslugu kućnih poseta kao podršku razvoju dece ranog uzrasta i njihovim porodicama.

Kod nas sistem zdravstvene zaštite dopire do većine trudnica i porodica sa malom decom zahvaljujući razvijenim uslugama kućnih poseta u okviru polivalentne patronažne službe, kao i posvećenom radu ginekoloških i pedijatrijskih službi u domovima zdravlja, koje brinu o zdravlju i napredovanju dece od začeća, preko rođenja, sve do punoletstva, sa posebnim fokusom na period do polaska u osnovnu školu, odnosno do uzrasta od šest i po godina (uključujući i pravovremenu imunizaciju dece). Ipak, uz uvažavanje visokog obuhvata i efikasnosti polivalentne patronažne službe, može se reći da u sadržaj ovih usluga još uvek nisu u potpunosti integrisani globalni dokazi o tome šta je važno za razvoj dece ranog uzrasta, posebno u prvim hiljadu dana, što se smatra kritičnim periodom za razvoj moždanih funkcija. Usluge patronažne službe, u okviru kućnih poseta porodici, za sada su više usmerene na opšte zdravlje, rast, negu i imunizaciju, dok su odnosi u porodici, uključujući brigu za dobrobit dece, stimulativno i bezbedno okruženje, prevencija zanemarivanja i zlostavljanja te rano otkrivanje razvojnih kašnjenja i smetnji manje u fokusu.

Uzimajući u obzir, s jedne strane, visok obuhvat uslugama patronažne službe i, s druge strane, nalaze istraživanja koji ukazuju da se razvoj dece može veoma efikasno podržati u kontekstu kućnog okruženja, kao i saznanja da obučeni, osetljivi i na porodicu usmereni profesionalci mogu kroz kućne posete da doprinesu jačanju roditeljskih kompetencija i otpornosti porodice na izazove sa kojima se suočava, Regionalna kancelarija UNICEF-a za Evropu i Centralnu Aziju i Međunarodna asocijacija „Korak po korak“ (ISSA) inicirale su partnerski, tokom 2015. godine, razvoj više modula obuke za profesionalce koji pružaju podršku porodici kroz kućne posete. Cilj ove inicijative je da se profesionalci, koji podršku porodici pružaju kroz usluge kućnih poseta, pre svega u okviru patronažnih službi, osnaže da u skladu sa naučno dokazanim iskustvima unaprede svoje stavove, znanja i praksu u domenima od ključne važnosti za razvoj u najranijem detinjstvu i za pružanje podrške roditeljstvu.

Rad na razvoju originalnih sadržaja svih modula obuke koordinisale su Regionalna kancelarija UNICEF-a za Evropu i Centralnu Aziju u Ženevi, koju je predstavljala Bettina Schwethelm, specijalistkinja za razvoj i zdravlje male dece, i Međunarodna asocijacija „Korak po korak“ (ISSA) iz Holandije, koju predstavlja Zorica Trikić, viša programska rukovoditeljka.

Za razvijanje originalnih modula obuke bila je angažovana grupa internacionalnih eksperata:

- Cecilia Breinbauer, RISE Institute, Sjedinjene Američke Države (Modul 4);
- Adrienne Burgess, Fatherhood Institute, Ujedinjeno Kraljevstvo (Modul 5);
- Priti Desai, East Carolina University, Sjedinjene Američke Države (Modul 10);
- Andrea Goddard, Department of Medicine, Imperial College, Ujedinjeno Kraljevstvo (Modul 14);
- Svetlana Mladenović Janković, Gradski zavod za javno zdravlje Beograd, Srbija (Modul 15);
- Marta Ljubešić, Odsek za patologiju govora i jezika, Univerzitet u Zagrebu, Hrvatska (Moduli 12 i 13);
- Alessandra Schneider, CONASS – Conselho Nacional de Secretários de Saúde, Brazil (Modul 1);
- Bettina Schwethelm, Regionalna kancelarija UNICEF-a za Evropu i Centralnu Aziju (Moduli 6, 12 i 13);
- Dawn Tankersley, ISSA (Moduli 6, 8 i 11);
- Zorica Trikić, ISSA (Moduli 6, 9 i 11);
- Emily Vargas Baron, RISE Institute, Sjedinjene Američke Države (Modul 15);
- Joanne Vincenten, European Child Safety Alliance (Modul 9);
- Karen Whittaker, University of Central Lancashire, Fellow of the Institute of Health Visiting (Moduli 2 i 17);
- Dr Genevieve Becker, PhD, IBCLC, MINDI, Registered Dietitian and International Board Certified Lactation Consultant (Modul 16);
- Elizabeth Doggett, M.A., stručnjakinja za javno zdravlje (Modul 18)

Svoj doprinos u razvijanju originalnih modula obuke dali su i: Obi Amadi, UNITE/CPHVA Health Sector, Ujedinjeno Kraljevstvo; Kevin Browne, Centre for Forensic and Family Psychology, University of Nottingham Medical School, Ujedinjeno Kraljevstvo; Ilgi Ertem, Developmental Pediatrics Unit, Ankara Medical School, Turska; Jane Fisher, Monash School of Public Health and Preventive Medicine, Melbourne, Australija; Deepa Grover i Maha Muna, Regionalna kancelarija UNICEF-a za Evropu i Centralnu Aziju; Maia Kherkheulidze, Department of Pediatrics, Tbilisi State Medical University, and Child Development Center, Gruzija; Morag MacKay, European Child Safety Alliance; Aleksei Sergeevic Pockailo, Department of Ambulatory Pediatrics, Belarusian Medical Academy of Post Diploma Education; Roopa Srinivasan, Developmental Pediatrician UNMEED Child Development Center, Mumbai, Indija; Pauline Watts, Public Health England, Ujedinjeno Kraljevstvo; Olivera Aleksić Hill, Institut za mentalno zdravlje, Srbija. Značajan doprinos izradi modula dati su kroz seriju konsultativnih procesa u koji su bili uključeni međunarodni, regionalni i nacionalni stručnjaci, treneri i praktičari iz zemalja Evrope i Centralne Azije.

UNICEF i ISSA žele da izraze veliku zahvalnost autorima i saradnicima koji su bili angažovani na razvijanju modula obuke, jer bez njihove velike posvećenosti razvoju usluga kućnih poseta za podršku deci ranog uzrasta i porodicama, posebno porodicama u kojima su uočeni razvojni rizici i/ili kašnjenja u razvoju deteta, serija od 18 modula obuke ne bi sada bila u rukama profesionalaca u zemljama regiona Evrope i Centralne Azije.

Više o modulima obuke

Svi moduli obuke namenjeni su profesionalcima uključenim u usluge kućnih poseta porodicama sa decom ranog uzrasta (patronažne sestre, pedijatri i drugi profesionalci), oslanjaju se na najnovije naučne dokaze i dobru praksu u ovoj oblasti i bave se ključnim aspektima razvoja i dobrobiti dece. Pošto mnogi od aspekata razvoja dece ranog uzrasta ni kod nas ni u zemljama regiona nisu dovoljno obuhvaćeni inicijalnim obrazovanjem profesionalaca niti programima njihovog stručnog usavršavanja, ovi moduli obuke mogu predstavljati značajan doprinos stručnom usavršavanju praktičara, a ako se integrišu i u obrazovne kurikulume, mogu znatno doprineti njihovom inicijalnom obrazovanju. Moduli se mogu prilagoditi i za obuku drugih profesionalaca, npr. zdravstvenih medijatora, porodičnih saradnika i voditelja slučaja u socijalnoj zaštiti te svih drugih praktičara koji podršku porodici i deci pružaju u neposrednom kontaktu i u kućnim uslovima. Određen broj modula se može prilagoditi za pedijatre ili lekare opšte medicine, koji pružaju podršku porodicama i u okviru zdravstvenih institucija (najpre u domovima zdravlja) i u kućnim uslovima.

Moduli obuke pružaju profesionalcima uključenim u neposredan rad sa decom i porodicama neophodna znanja i alate kojima mogu da povećaju angažovanje roditelja/staratelja u pružanje podrške razvoju dece od najranijeg uzrasta. Njihov sadržaj počiva na pretpostavci da roditelji žele da daju sve od sebe kako bi na najbolji mogući način podržali razvoj svog deteta i ohrabruje profesionalce da primenjuju pristup zasnovan na snagama porodice, da promovišu podržavajuće i podsticajne porodične odnose, da doprinose smanjenju razvojnih rizika i da upućuju porodice ka drugim uslugama i profesionalcima, kada je potrebno. Kako je roditeljstvo posredovano kulturnim vrednostima i uverenjima, moduli obuke za Srbiju prilagođeni su lokalnom kontekstu i obogaćeni lokalnim znanjima i alatima.

Verujemo da će obuka zasnovana na ovim modulima omogućiti svima koji su uključeni u usluge kućnih poseta, a najpre patronažnim sestrama, da razviju osetljivost i uvažavanje za porodične specifičnosti i da će im pomoći da, uz redovnu procenu snaga i potreba deteta, osnaže porodice da informisano preduzimaju akcije i donose odluke u vezi sa zdravljem, dobrobiti i razvojem njihove male dece. Takođe, verujemo da će, zahvaljujući unapređenoj praksi dobro edukovanih profesionalaca, kroz uslugu kućnih poseta deci i porodicama najugroženijih populacija biti značajno olakšan pristup uslugama, pre svega u sistemu zdravstvene zaštite, ali i u sistemima socijalne zaštite i obrazovanja, te da će se na taj način smanjiti rizici koji nastaju usled nepovoljnih uslova za odrastanje i posledice u domenu ranog razvoja.

Kako koristiti module obuke

U kreiranju modula obuke primenjeni su principi učenja odraslih, tako da omogućavaju aktivno učešće u razmatranju i prihvatanju ponuđenih znanja, veština, stavova i praksi koje mogu da se integrišu u rad sa porodicama i njihovo osnaživanje da obezbede najbolje moguće okruženje za dete. Format u kome su moduli obuke prikazani omogućava korišćenje kroz tradicionalne oblike učenja (treninzi), kroz individualno učenje u formi onlajn kurseva, kroz integrisanje sadržaja u obrazovne kurikulume i programe stručnog usavršavanja, kao i kroz različite kombinovane forme. U prilagođavanju modula uzeti su u obzir nivo obrazovanja polaznika obuke, njihova profesionalna iskustva, nacionalni standardi kvaliteta, karakter, kredibilnost modula obuke na lokalnom nivou (da li su deo obrazovnog kurikuluma, stručnog usavršavanja, ličnog usavršavanja i sl.), trajanje obuke (s obzirom na to da jedan kurs obuhvata nekoliko modula, razlikuje se ukupno trajanje jedne obuke).

Prilagođavanje modula obuke za Srbiju

Originalni moduli obuke prevedeni su udruženim učešćem Regionalne kancelarije UNICEF-a, ISSA i pojedinačnih kancelarija u zemljama srodnog govornog područja (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija). Prilagođavanje 14 modula obuke za Srbiju obavila je grupa istaknutih domaćih stručnjaka u oblasti ranog razvoja, ishrane, nege i brige o deci ranog uzrasta i ranih intervencija. Proces prilagođavanja je bio veoma sistematičan, a pratio je situacionu procenu kvaliteta postojećih usluga, kapaciteta angažovane radne snage i potreba lokalnih porodica. Procesom prilagođavanja 14 modula rukovodio je Gradski zavod za javno zdravlje iz Beograda kroz projekat koji je realizovan u okviru programa saradnje UNICEF-a i Ministarstva zdravlja Srbije. Stručni tim za prilagođavanje modula obuke za Srbiju činili su:

- Ivana Mihić, dr sc. psih., Odeljenje razvojne psihologije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu (Moduli 1 i 4);
- Dr Olga Stanojlović, pedijatar, KBC Zvezdara (Modul 5);
- Dr Danijela Vukićević, fizijatar, Klinika za rehabilitaciju „Dr Miroslav Zotović“, Beograd (Moduli 6 i 13);
- Dr Olivera Aleksić Hill, dečji psihijatar, Institut za mentalno zdravlje, Beograd (Modul 7);
- Dr Nenad Rudić, dečji psihijatar, Institut za mentalno zdravlje, Beograd (Moduli 8 i 12);
- Mr sc. med. dr Gordana Tamburkovski, Gradski zavod za javno zdravlje, Beograd (Moduli 9 i 15);
- Prim. mr sc. med. dr Svetlana Mladenović Janković, Gradski zavod za javno zdravlje, Beograd (Moduli 9 i 15);
- Jelena Branković, psiholog, NVO Harmonija (Modul 10);
- Prof. dr Milica Pejović Milovančević, Institut za mentalno zdravlje, Beograd (Modul 14).

Originalni moduli 3, 16, 17 i 18 biće priređeni i prilagođeni za Srbiju u narednom periodu. Svi originalni moduli dostupni su na adresi https://www.issa.nl/knowledge-hub?tid%5B%5D=146&tid_3=All.

Naziv modula	Glavni sadržaj
Modul 1. Rano detinjstvo – period neograničenih mogućnosti	Objašnjava kritični značaj ranih godina za razvoj, blagostanje, zdravlje i postignuća deteta tokom celog života.
Modul 2. Uloga patronažne sestre u podršci razvoju dece tokom ranog detinjstva	Nudi viziju nove i sveobuhvatnije uloge patronažnih sestara. Objasnjavaju veštine i podršku potrebne za tu novu ulogu.
Modul 3. Ishrana i zdravlje odojčadi i male dece	Dostupan samo u originalnoj formi na engleskom jeziku kroz postojeće trening materijale UNICEF-a i SZO (Integrated management of Childhood Illnesses – IMCI, Infant and Young Child Feeding – IYCF, Care for Child Development), na adresi https://www.issa.nl/node/343
Modul 4. Zaljubljanje – podsticanje afektivne vezanosti roditelja i deteta	Naglašava važnost afektivne vezanosti za razvoj deteta. Pruža informacije o tome kako se kroz kućne posete može podržati razvoj sigurne privrženosti.
Modul 5. Partnerstvo u podsticajnom roditeljstvu – angažovanje očeva	Pružaju dokaze o pozitivnom uticaju učešća oca u razvoju deteta. Deli proverene pristupe koje se mogu koristiti tokom kućnih poseta za efikasnije uključivanje očeva.
Modul 6. Umetnost roditeljstva – ljubav, priča, igra, čitanje	Objašnjava kako ljubav, pričanje, igranje i čitanje utiču na razvoj beba i male dece. Pruža osnovne informacije i savete o tome kako pomoći roditeljima da koriste ove pozitivne roditeljske veštine.
Modul 7. Dobrobit roditelja	Objašnjava uticaj perinatalnih mentalnih bolesti na razvoj deteta. Pruža patronažnim sestrama informacije i alate za identifikaciju roditelja sa problemima mentalnog zdravlja u perinatalnom periodu, za pružanje podrške tim roditeljima i za njihovo dalje upućivanje.
Modul 8. Uobičajene brige roditelja	Objašnjava uobičajene brige roditelja koje se odnose na spavanje, plakanje, skidanje pelena i pozitivno disciplinovanje dece, a sa kojima se patronažne sestre svakodnevno sreću tokom kućnih poseta. Pruža praktične savete koji se mogu preneti tokom kućne posete.
Modul 9. Okruženje i bezbednost u domu	Pružaju informacije o najčešćim nenamernim povredama u ranom detinjstvu. Nudi praktične savete za edukaciju porodica kako da smanje broj nenamernih povreda.
Modul 10. Briga i osnaživanje – jačanje veština komunikacije patronažnih sestara	Pružaju uvod u dobru praksu komunikacije. Daje konkretne primere kako se mogu poboljšati veštine komunikacije za uključivanje porodica kroz kućne posete.
Modul 11. Rad na eliminisanju stigme i diskriminacije – promovisanje jednakosti, inkluzije i poštovanja različitosti	Pokazuje kako stereotipi, stigma i diskriminacija umanjuju delotvornost pružalaca usluga u radu sa starateljima i porodicama, posebno onim koje društvo često marginalizuje. Pomaže pružaocima usluga da razmisle o sopstvenim predrasudama i stereotipima u kontekstu celoživotnog učenja i samousavršavanja.
Modul 12. Deca koja se razvijaju drugačije – deca sa invaliditetom ili smetnjama u razvoju	Objašnjava zašto se neka deca različito razvijaju. Naglašava važnost porodice i porodičnih odnosa u podršci deci sa teškoćama u razvoju. Objasnjavaju nove pristupe, tj. „tim oko deteta“ i „pristup zasnovan na rutinama“, koji bi trebalo da delotvornije podrže ovu grupu dece i porodica.

Modul 13. Praćenje i skrining razvoja	Objašnjava koncepte praćenja razvoja, skrininga i procene. Pruža informacije o osnovnim alatima za praćenje razvoja koji se mogu koristiti u kućnim uslovima.
Modul 14. Zaštita male dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja	Pružuje dokaze o uticaju zlostavljanja, zanemarivanja i napuštanje deteta. Objasnjavaju ulogu kućnih/patronažnih poseta u pogledu prevencije, identifikacije rizika, upućivanja i saradnje sa drugim sektorima u podršci ugroženim porodicama.
Modul 15. Rad sa drugim sektorima	Pružuje obrazloženje za saradnju sa drugim sektorima, čiji je cilj dobrobit osetljive male dece i njihovih porodica. Podržava razvoj interdisciplinarnu saradnju.
Modul 16. Hranjenje na zahtev (odgovorno hranjenje)	Dostupan samo u originalnoj formi na engleskom jeziku na adresi https://www.issa.nl/node/369
Modul 17. Supervizija – pružanje podrške profesionalcima i unapređenje kvaliteta usluga	Dostupan samo u originalnoj formi na engleskom jeziku na adresi https://www.issa.nl/node/370
Modul 18. Rodna socijalizacija i rodna dinamika u porodicama – uloga patronažne sestre	Dostupan samo u originalnoj formi na engleskom jeziku na adresi https://www.issa.nl/node/371

OČEKIVANI ISHODI UČENJA

Na kraju ovog modula:

- bićete upoznati sa time šta se podrazumeva pod praćenjem, skriningom i procenom razvoja deteta;
- razumećete koncept razvojnih prekretnica i instrumente za praćenje razvoja;
- bićete u stanju da porodicama sa kojima radite objasnite šta podrazumevaju periodični skrining i timska procena razvoja njihovog deteta;
- moći ćete da pružite osnovne savete porodici i da osnažite porodicu za rad sa detetom koje ima odstupanja u razvoju kako biste mu pomogli da ostvari svoj puni potencijal;
- razumećete svoju ulogu u radu sa porodicom i detetom i kada dete bude uključeno u ranu intervenciju u odgovarajućim institucijama.

KLJUČNE PORUKE – ZAŠTO JE OVA TEMA BITNA ZA VAS?

- U zavisnosti od zajednica u kojima radite, jedno do dvoje od desetoro dece sa kojom radite može biti pod rizikom od invaliditeta i/ili poteškoća u razvoju.
- Rana identifikacija novorođenčadi i male dece sa onesposobljenjem i/ili odstupanjima u razvoju ima ključni značaj. Što ranije ta deca budu identifikovana, pre će biti uključena u terapijske procedure neophodne za stimulaciju njihovog razvoja, a to povećava verovatnoću da će kroz rast i razvoj napredovati i ostvariti svoj puni potencijal i da će moći u potpunosti da se integrišu u širu socijalnu sredinu.
- Imajte na umu da razvojna odstupanja mogu takođe nastati i zbog uticaja sredine u kojoj dete boravi (na primer, depresivan roditelj/staratelj, nasilje u porodici, zanemarivanje i nasilje nad decom, smrtni slučaj u porodici, veliko siromaštvo itd.).
- U nekim slučajevima roditelji već znaju da se njihovo dijete ne razvija na isti način kao većina druge dece istog uzrasta. U drugim slučajevima porodice možda nisu svesne da dete ima odstupanja u razvoju. U svakom slučaju, vi kao stručnjaci koji se prvi susrećete sa porodicom, oslanjajući se na svoje znanje o razvoju deteta i profesionalno iskustvo, morate sa porodicom porazgovarati o toj važnoj temi.
- Vi imate ključnu ulogu da porodici pomognete da shvati situaciju, da je povežete sa institucijama u kojima može dobiti timsku obradu deteta i u kojima se može sprovesti rana intervencija i da joj pomognete da se poveže sa odgovarajućim institucijama radi ostvarivanja prava iz zdravstvene i socijalne zaštite. Takođe, treba da budete spremni da saslušate porodicu i date joj savete kako da prevaziđe probleme na koje članovi porodice nailaze. I što je najvažnije, vi treba da osnažujete roditelje u negovanju njihovog međusobnog odnosa i u razvijanju, prilagođavanju i negovanju interakcije između roditelja i deteta.
- Da biste delotvorno pružali podršku porodicama sa kojima radite, morate imati veštine praćenja razvoja male dece tokom poseta. Kako bi ste se približili roditeljima i naglasili važnost njihove uloge u razvoju deteta, možete takođe periodično koristiti instrument za skrining razvoja koji podrazumeva vođenje intervjua sa roditeljem.
- Da biste porodicama pomogli da razumeju šta podrazumevaju skrining i procena, morali biste da imate znanja o normalnom razvoju i razvojnim odstupanjima.
- Razgovor sa roditeljima o tome da bi njihovo dete možda trebalo da ide na timsku procenu zbog odstupanja u razvoju u nekim razvojnim oblastima može biti osetljiva tema i od vas će zahtevati da upotrebite svoje veštine profesionalne komunikacije i empatije kako biste porodicama pružili podršku koja im je potrebna u tom momentu.

- Vaša uloga u radu sa detetom i porodicom se ne završava kada se dete uključi u stimulativne tretmane u odgovarajućim institucijama. **Porodici će i dalje biti potrebna vaša podrška, vi ste jedan od ključnih i dragocenih članova stručnog tima koji brine o detetu i porodici.**
- Konačno, **nemojte zaboraviti da porodicama pomognete da se raduju uspesima i postignućima deteta, kao i da nastave da uživaju u svom detetu uz puno poverenje u tim koji se bavi razvojem deteta.**

Samoprocena

Odgovorite jesu li sledeće tvrdnje tačne (T) ili netačne (N).

1. Pri praćenju razvoja uzimate neki od instrumenata za procenu i testirate dete da vidite da li izvodi aktivnosti koje su očekivane za kalendarski (korigovani) uzrast. T / N
2. Roditelji su često zabrinuti kada je u pitanju razvoj njihovog deteta. Vi bi trebalo da saslušate njihove strahove, ali se oslanjate i na sopstveni stručni sud u proceni da li dete kasni u razvoju ili ne. T / N
3. Procenu razvoja vrše posebno kvalifikovani stručnjaci. Patronažna služba koja ide u kućne posete može i treba da učestvuje u procesu procene razvoja deteta. T / N
4. Izrazi „razvoj” i „rast” imaju isto značenje. T / N
5. Emocionalna regulacija deteta ne zavisi od podrške koju pružaju roditelji. T / N
6. Ako niste sigurni da dete ima odstupanja u razvoju, najbolja strategija je sačekati da bi se videlo kako će se stvari dalje razvijati. T / N

Odgovori

1. Netačno. Razvoj deteta se prati u određenim vremenskim intervalima, obično kroz intervju sa roditeljima. Kao okvir se može koristiti instrument za procenu razvojnih prekretnica.

2. Netačno. Roditelji najbolje poznaju svoje dete i često su svesni da njihovo dete ima određena odstupanja. Strahovi roditelja stoga predstavljaju značajan element koji doprinosi formiranju vašeg stručnog mišljenja.

3. Tačno. Korišćenje standardizovanih instrumenata za procenu u kontrolisanim uslovima zahteva adekvatnu obuku. Međutim, patronažne sestre mogu imati važne informacije o razvoju deteta koje prate u određenim vremenskim razmacima, kao i o specifičnostima uslova u kojima dete živi, odnosa u porodici, rizika i zaštitnih faktora koji mogu uticati na razvoj deteta.

4. Netačno. Rast se obično odnosi na fizički rast deteta, dok razvoj obuhvata više područja, tj. fizički rast, motorički, jezički, socio-emocionalni i kognitivni razvoj te sposobnost samoregulacije, odnosno organizacije ponašanja u odnosu na stimulacije iz okoline.

5. Netačno. Novorođenčad uče samoregulaciju zahvaljujući brizi i nezi koju dobijaju od roditelja koji se trude da zadovolje njihove potrebe.

6. Netačno. Nikada nije dobro čekati i dopustiti da prođe vreme dragoceno za razvoj deteta zbog nade da će ono uspeti da nadoknadi propušteno. Ako imate i najmanju sumnju, trebalo bi da zakažete vanrednu posetu u kraćem vremenskom intervalu kako biste roditeljima dali dalja uputstva o načinu stimulacije i podsticanja razvoja deteta. Ako ste kroz kuće posete i instrumente za skrining potvrdili svoje sumnje da postoje odstupanja u razvoju, važno je da se dete što pre uputi u relevantnu instituciju na timsku procenu kako bi se usluge rane intervencije planirale na vreme. Takođe, vodite računa o tome da se na zakazivanje pregleda u institucijama koje mogu pružiti usluge procene i na uključivanje u stimulativni tretman često čeka i po nekoliko meseci.

1

UVOD – ZAŠTO JE PRAĆENJE RAZVOJA TAKO VAŽNO

Razvoj dece je najintenzivniji tokom prvih godina života, ali je isto tako poznato da među decom postoje razlike u vremenu kada savladavaju određene razvojne faze. Neka deca sa godinu dana imaju bogat rečnik, dok druga komuniciraju gestom, ali u uzrastu od dve godine odjednom počnu da izgovaraju rečenice. Neka deca počnu da hodaju sa 10-11 meseci, dok većina njihovih vršnjaka još puzi.

Ponekad su onesposobljenje ili razvojna odstupanja očigledni. U takvim slučajevima bi trebalo da pomognete da mala deca što pre odu u institucije koje im mogu pružiti uslugu timske procene i ranog stimulativnog tretmana, jer je to važan aspekt vašeg rada kao patronažnih sestara. Tako ćete obezbediti da dete iskoristi svoj puni potencijal i uključi se u sve aspekte funkcionisanja u široj socijalnoj sredini.

U drugim slučajevima možda nećete biti sigurni da li ono što uočavate ili čujete od roditelja predstavlja rani znak odstupanja u razvoju. Međutim, porodicu ćete ponovo posetiti u kraćem vremenskom periodu. Za razliku od poseta lekaru zbog bolesti ili iz nekih drugih razloga (npr. praćenje rasta, vakcinacija), kada je vreme za pregled ograničeno, lekari su u žurbi, a deca nisu u svom prirodnom okruženju, vi u detetovom domu možete posmatrati interakcije između roditelja/staratelja i deteta i čuti njihovu priču o napretku u razvoju deteta, kao i brige vezane za određene razvojne oblasti. Vi ćete možda biti prvi koji će primetiti odstupanje u razvoju i/ili promene u bihevioralnom i socio-emocionalnom stanju deteta..

Vi kao patronažne sestre imate jedinstvenu priliku da tokom poseta posmatrate, unapređujete i pratite razvoj deteta kako bi u obzir bile uzete posebne okolnosti i potrebe deteta i porodice.

© Roditelj – Centar za rani razvoj, Beograd

2

NEKE DEFINICIJE RAZVOJA

Definicije

- **Praćenje razvoja.** Ovo je aktivnost koja se odvija prilikom svake posete kojom se prate opšti napredak deteta i posebna područja razvoja, npr. gruba i fina motorika, kognitivne sposobnosti, jezičke i socio-emocionalne sposobnosti te sposobnost samoregulacije. Prekretnice u razvoju, u vidu kontrolne liste, mogu patronažnoj sestri poslužiti kao alat za uočavanje odstupanja u razvoju u odnosu na većinu dece.
- **Razvojne prekretnice** predstavljaju mogućnost deteta da prvi put izvede određeni zadatak iz neke oblasti razvoja (gruba, fina motorika, govor, kognitivni razvoj, socio-emocionalni razvoj), koji je karakterističan za kalendarski odn. korigovani uzrast. Prvi osmeh upućen roditelju, prvi samostalni koraci, izgovaranje prvih slogova „ba-ba“, „da-da“, izdvajanje kažiprsta i sl. nazivamo razvojnim prekretnicama. Svako dete prati svoj tempo razvoja i u tom najranijem periodu mogu postojati razlike među decom u pogledu uzrasta kada savladavaju određene veštine. Međutim, razvojne prekretnice daju opštu predstavu o tome šta dete u datom momentu može da uradi u odnosu na uzrast i koja bi se ponašanja ili veštine mogle pojaviti sledeće. Praćenje dostignutog razvoja deteta i načina reagovanja u određenim situacijama uz pomoć razvojnih prekretnica može biti značajno za rano otkrivanje razvojnih odstupanja ili zaostajanja u razvoju i može ukazati na potrebu za dodatnom podrškom i intervencijom.
- **Skrining razvoja.** To može biti jednokratna ili ponavljana aktivnost koja se sprovodi na određenom uzrastu deteta uz korišćenje standardizovanih, validnih i pouzdanih instrumenata za skrining razvoja i/ili bihevioralnog statusa. Instrumenti za skrining su zvanični instrumenti čija validnost se zasniva na ispitivanju na odgovarajućem uzorku dece, sa pitanjima koja se odnose na različita područja razvoja (gruba i fina motorika, jezičke, kognitivne, socijalne i emocionalne sposobnosti, sposobnosti svakodnevnog funkcionisanja i mogućnosti samoregulacije). **Instrumentima za skrining ne utvrđuje se dijagnoza**, ali oni mogu ukazati na to da li se dete razvija dobro ili postoje određena odstupanja koje treba proveriti kroz timsku procenu u relevantnim institucijama, koju obavljaju edukovani stručnjaci za datu oblast razvoja. Neke zemlje obavljaju skrining u određenim uzrastima (Sjedinjene Američke Države: 9, 18 i 30-36 meseci, Velika Britanija: uzrast novorođenčeta, 1-2 nedelje, 6-8 nedelja, 12 meseci i 24-30 meseci), a informacije se mogu koristiti za unapređenje praćenja i pravljenje planova za određene grupe ili geografske regije, dok se u uzrastu od dve i po do tri godine procena obavlja da bi se videlo da li su deca spremna za predškolsko obrazovanje.
- **Procena i evaluacija razvoja.** Timska procena koju obavljaju edukovani stručnjaci, čiji je cilj da se utvrdi dijagnoza i identifikuje u kojim razvojnim oblastima dete ima potrebu za podrškom kako bi se na vreme uključilo u stimulativne tretmana i ostvarilo svoje pun potencijal.

3

KAKO TOKOM REDOVNIH KUĆNIH POSETA PRATITI RAZVOJ DETETA

U nastavku tekstu navodi se link za video klip u kojem se opisuje kako može izgledati praćenje razvoja.

Period od rođenja do 2. godine života je veoma važan i intenzivan period razvoja. U ovom video klipu prikazuju se faze uobičajenog razvoja i daju se saveti o tome kada vi kao patronažna sestra i roditelji treba da reagujete i pružite podršku detetu.

<https://www.youtube.com/watch?v=SBFnO2FCdeE>

Praćenje razvoja deteta i davanje saveta roditeljima o stimulaciji koju kroz svakodnevne aktivnosti oko deteta mogu da sprovede, uz pomaganje da razumeju kako stimulacija utiče na razvoj deteta, jeste nešto što vi treba da radite prilikom svake svoje posete porodici. Kućno okruženje je najprirodnije i najstimulativnije okruženje za malo dete i u tom okruženju vi jačate kapacitete porodica za pravilnu brigu o detetu i negu deteta.

Na osnovu istraživanja znamo da su zdravlje i razvoj deteta usko povezani. Kućne posete i lekarski pregledi mogu pomoći u identifikaciji zdravstvenih faktora rizika, kao što su medicinska stanja ili loša ishrana (uključujući prekomernu telesnu masu i gojaznost) ili nedostatak mikronutrijenata, što može uticati na razvoj deteta. Prilikom kućnih poseta takođe treba da proverite kako se dete ponaša i kako reaguje na stimulaciju u različitim područjima razvoja, kao i da proverite koji faktori rizika odnosno stimulativni i podržavajući uslovi postoje u neposrednom i u širem okruženju deteta (na primer, dostupnost usluga u zajednici). Interakcija sa roditeljima u strukturisanom intervjuu, posmatranje njihovog razumevanja i učešća te posmatranje reakcija na povratne informacije koje dobiju od vas omogućiće vam da donesete zaključke o napretku deteta.

U nastavku tekstu navode se ključni koraci za praćenje razvoja deteta prilikom kućnih poseta.

1. Objašnjavanje roditeljima šta se podrazumeva pod pojmom razvoja deteta.

Možda ćete morati da date detaljnija objašnjenja o oblastima razvoja koje pratite, kao što su razvoj jezika i komunikacije, kognitivni razvoj, motorički razvoj, socio-emocionalni razvoj, sposobnost samoregulacije, organizacija igre i osamostaljivanje deteta u aktivnostima dnevnog života (samostalno držanje flašice, uzimanje hrane prstićima, skidanje i oblačenje odeće i sl.). Roditelji često misle da termini „rast“ i „razvoj“ imaju isto značenje. Važno je da im objasnite koja područja razvoja pratimo i zbog čega je važno sagledavati dete u svim oblastima razvoja. Sve oblasti razvoja deteta su međusobno isprepletane i povezane, ali kod neke dece može biti dominantno odstupanje u jednoj oblasti razvoja (npr. motoričke sposobnosti kod deteta sa cerebralnom paralizom); isto tako, možemo uočiti odstupanje i u nekoliko oblasti.

2. Raspitivanje o strahovanjima roditelja.

Strahovanja roditelja mogu biti ključna kada je u pitanju razvoj deteta i praćenje odstupanja u razvoju. Roditelji/staratelji provode najviše vremena sa detetom, najbolje ga poznaju i od njih možete dobiti neprocenjive informacije ako im date priliku da govore o svojim strahovanjima. Možete koristiti pitanja otvorenog tipa, npr. *„Pod razvojem deteta podrazumevam način na koji vaše dete komunicira, razume, uspostavlja odnose sa osobama iz okruženja, kako se igra, prati pogledom, kako reaguje na zvuke, kako se kreće, kako uči i šta može samostalno da uradi u aktivnostima dnevnog života. Imate li nekih strahovanja u pogledu razvoja vašeg deteta*

u bilo kom od nabrojanih područja?". Poznavanje strahovanja osoba koje učestvuju u čuvanju deteta (roditelj/staratelj) predstavlja važan korak na putu praćenja razvoja deteta i davanja povratnih informacija roditelju/staratelju. Odgovori koje dobijete na postavljena pitanja takođe će vam pomoći da razumete kako roditelji/staratelji vide detetov razvoj. Treba, međutim, napomenuti da, iako je ovo pitanje ključna polazna tačka, neki roditelji možda neće izraziti svoja strahovanja ili razumeti poteškoće u razvoju koje njihovo dete ima. Pored toga, majka i otac mogu imati različito mišljenje o istoj temi pa je zbog toga važno da se postigne zajedničko usaglašavanje stavova i dogovor o tome koje korake je neophodno preduzeti da bi se razvoj na pravilan način podsticao.

3. **Praćenje i podrška razvoju ekspresivnog i receptivnog govora.** Kašnjenje u razvoju jezičkih sposobnost je najčešći i najraniji znak odstupanja u razvoju. Kućne posete vam pružaju mogućnost da dobijete informacije o detetovoj potrebi da komunicira i načinu komunikacije sa osobama iz okruženja (gestom, oglašavanjem, rečima). Možete posmatrati i na koji način roditelji/staratelji stimulišu jezičke sposobnosti i pohvaliti njihove pokušaje da razviju komunikaciju sa detetom. Takođe, roditeljima/starateljima možete pokazati kako da obogate jezičko okruženje deteta. Možete im objasniti koliko je značajna interakcija deteta sa roditeljima, kao i to da gledanje televizije i kompjuterske igrice mogu negativno uticati na rani razvoj deteta. Roditelje treba podstaći da u toku svakodnevnih aktivnosti razgovaraju sa decom i pokazuju im slike, odnosno da im čitaju dečje knjige čak i pre uzrasta od 6 meseci. Možete pripremiti i dati roditeljima spisak dečjih knjiga prikladnih za rani uzrast, koje se mogu lako naći u knjižarama ili bibliotekama u okolini.
4. **Praćenje i stimulacija grube motorike.** Možete posmatrati kako izgleda spontana motorika ekstremiteta, trupa (gruba motorika) te šake i prstiju (fina motorika) tako što ćete, na primer, dete staviti na prostirku na pod i posmatrati kako se kreće. Ako uočite neke probleme u kretanju, dete možete pregledati da proverite jesu li mišići hipotonični ili hipertonični. Ako procenite da postoji neurološki problem i značajno kašnjenje u razvoju motorike, neophodno je da to saopštite nadležnom pedijatru i da se dete hitno uputi u odgovarajuće institucije. Sa roditeljima/starateljima razgovarajte o svim mogućnostima za podsticanje kretanja u kući i van nje.
5. **Praćenje i podrška emocionalnom razvoju i regulaciji deteta.** Važan znak socijalnog i emocionalnog razvoja deteta jeste njegova sposobnost da reguliše svoje emocije, naročito kada je uzbuđeno i uznemireno. Kućne posete vam pružaju mnoge mogućnosti za posmatranje emocionalne regulacije i načina na koji roditelji podržavaju taj proces. Možete da uočite i istaknete pozitivne primere u odnosu između roditelja/staratelja i deteta, pošto roditelji obično ovaj značajan aspekt razvoja često previđaju, npr. „Pogledajte kako se brzo oporavio, a bio je uznemiren zbog nečega. Način na koji ste ga utešili i umirivali je zaista bio dobar.”
6. **Praćenje i podrška detetovim socijalnim interakcijama. Socijalna interakcija podrazumeva način na koji dete inicira interakciju i uspostavlja odnose sa osobama iz okruženja.** Posmatrajte kako dete ostvaruje kontakt očima, kakav mu je govor tela, kakve su recipročne interakcije, kakav je odnos sa roditeljima i na koji način privlači pažnju roditelja, drugih članova porodice i nepoznatih ljudi (vas ili drugih posetilaca). Takođe je veoma važno kako dete obraća pažnju na igračke ili druge predmete i kako njima manipuliše. Nepostojanje dubokog, smislaonog produženog kontakta očima, nemogućnost održavanja interakcija i recipročne igre, nedostatak „zajedničkog interesovanja” (tj. beba ili malo dete nije zainteresovano za ono što drugi rade ili gledaju) mogu biti značajne opservacije koje mogu iziskivati upućivanje na dalju evaluaciju. Nedostatak ostvarivanja interakcije sa osobama iz okruženja može biti posledica autizma, koji ima visoku prevalencu, od otprilike 1/100. Razlog bi takođe mogli biti problemi u ostvarivanju bliskih odnosa ili ozbiljne stresne situacije poput zanemarivanja ili zlostavljanja. Ukoliko imate ikakve sumnje u vezi sa ovim, neophodno

je da dete uputite na dalju evaluaciju. U cilju podsticanja bolje povezanosti između roditelja/staratelja i deteta, možete preduzeti neke od navedenih aktivnosti:

- da porazgovarate o svojim sumnjama sa roditeljima,
- da proverite postoje li znakovi zanemarivanja ili zlostavljanja,
- da proverite koliko vremena dete provodi u interakciji sa roditeljima, drugim odgajateljima i članovima porodice i da vidite kako možete unaprediti kvalitet interakcija i društvene igre,
- da povedete računa o tome da porodica postupi u skladu sa preporukama i odvede dete na konsultativni pregled i odgovarajuću evaluaciju ako je to potrebno.

7. Praćenje načina igre i međusobnih interakcija deteta sa roditeljima/starateljima.

Porodice možda ne razumeju koliko je zajedničko učešće u igri značajno za razvoj deteta. Objasnite roditeljima da je „igra zapravo posao deteta“ (vidi takođe Modul 6 – Umetnost roditeljstva – ljubav, priča, igra, čitanje). Ona podstiče razvoj veština u svim područjima razvoja, kao što su socijalni i emocionalni razvoj, kognitivni razvoj, jezik, motorički razvoj i samoregulacija. Da biste saznali više o igri deteta, pitajte roditelje/staratelje kako izgleda detetov tipičan dan, saznajte kako se zabavljaju, proverite sa kojim igračkama ili predmetima se dete i porodica igraju i ko se igra sa detetom. Da biste proširili detetova interesovanja i nadogradili njegov razvoj, kao i aktivnosti u kojima porodica uživa, predložite nove aktivnosti koje bi mogle ojačati područja razvoja u kojima eventualno postoji kašnjenje. Ako je porodica već uključena u neki program intervencije, pitajte ih kako napreduju i proverite kako bi igra i zajedničko uživanje mogli da se uključe u svakodnevne vežbe.

8. Praćenje zaštitnih faktora, uključujući podršku koju pružaju roditelji/staratelji.

Posmatrajte interakcije deteta sa roditeljima/starateljima. Da li su te interakcije tople i nežne ili napete i stresne? Kako roditelji govore o razvoju deteta? Da li majka ima podršku ostalih? Koja je uloga oca? Postoje li druge osobe koje se uključuju u brigu oko deteta i podstiču njegov razvoj? Poznavanje zaštitnih faktora u kući i okruženju takođe predstavlja priliku da pohvalite trud koji porodica ulaže u stimulisanje i podržavanje razvoja deteta. Na osnovu svog stručnog znanja predložite još neke aktivnosti koje mogu isprobati i dajte im smernice kako da učestvuju u igri čiji je cilj ostvarivanje razvojnih prekretnica.

© UNICEF/McCornico

9. Praćenje faktora rizika. Vaš odnos sa roditeljima/starateljima može vam otvoriti vrata za razgovor o drugim faktorima koji utiču na razvoj deteta, na primer, o psihofizičkom stanju roditelja (depresija kod majke ili oca itd., vidi Modul 7 – Blagostanje roditelja), o fizičkim i mentalnim problemima u porodici, o finansijskim problemima, o istorijatu zavisnosti ili porodičnog nasilja, kao i o prilikama za razvoj koje pruža kućni ambijent. Nedovoljna stimulacija sama po sebi ili u kombinaciji sa nekim od gorepomenutih stanja može predstavljati rizik po razvoj. Roditeljima i porodici možete pomoći saosećajnim slušanjem, predlaganjem resursa i usluga kojima bi porodice mogle imati pristup, naglašavanjem potrebe za smanjivanjem uticaja ovih faktora rizika na dete. Pored toga, možete naglasiti da skupe igračke nisu potrebne za razvoj i možete porodici pomoći da za igru koristi predmete koji već postoje u kući, odnosno pokazati porodici igre koje se mogu uklopiti u svakodnevne aktivnosti.

10. Praćenje porodice i planiranje strategije za smanjivanje faktora rizika, planiranje potreba za dodatnim uslugama i pravljenje plana aktivnosti prema potrebama deteta i porodice. Ako dete ima invaliditet ili očigledne poteškoće u razvoju, moraćete da sarađujete sa porodicom na pronalaženju delotvornih strategija za ublažavanje tih faktora rizika. Da biste bili u stanju da to iznesete na pravi način, morate poznavati resurse koji postoje u zajednici, a koji porodici i detetu mogu biti korisni. Osim toga, ako ima potrebe, morate to saopštiti nadležnom pedijatru kako bi se dete uputilo u relevantnu ustanovu. Kada se izradi plan o podršci razvoju deteta, važno je da sa porodicom proverite njegovu primenu tokom sledeće posete kako biste mogli da pratite rezultate plana i potrebe za dodatnom podrškom, gde vi možete biti zastupnik porodice ukoliko naiđu na poteškoće u pristupu tim uslugama ili u saradnji sa onima koji te usluge pružaju.

Studija slučaja

Upravo ste dobili novi slučaj – samohrana majka sa dve male ćerke. Majka pripada srednjoj klasi, nedavno se razvela i preselila u područje koje je u vašoj nadležnosti. Starija devojčica ima 4 godine. Ona je zdrava, vesela i vrlo aktivna devojčica. Beba ima 11 meseci. Majka je još na porodijskom odsustvu, ali je već pod stresom zbog toga što mora da se vrati na posao kada mlađa ćerka napuni godinu dana. Mlađa ćerka je rođena pre vremena sa intrauterinim zaostajanjem u rastu, ali majka smatra da se ona dobro razvija. Majka je vrlo brižna, ali nema nikoga ko bi joj pomogao.

Primećujete da mlađa devojčica još uvek ne puze i da je nestabilna kada sedi. Majka vam kaže da je ona vrlo mirna, da mnogo spava, da joj je lako udovoljiti i da nije preterano zainteresovana za okolinu. Majka smatra da devojčica ima dobru narav i drago joj je zbog toga. Pita se šta bi radila da je mlađa ćerka aktivna i zahtevna kao starija.

Razmišljanje i diskusija

Prateći gorepomenute korake, šta ste uočili i čuli, šta biste još želeli da saznate?

Korak	Uočeno	Šta biste još želeli da saznate?
Majčina strahovanja		
Ekspresivni i receptivni govor		
Motorički razvoj		
Emocionalna regulacija		
Socijalna interakcija		
Igra i odnos sa osobama iz okruženja		
Zaštitni faktori		
Faktori rizika		
Porodična strategija za smanjivanje rizika		
Potreba za dodatnim uslugama?		

Neki predlozi

Korak	Uočeno	Šta biste još želeli da saznate?
Majčina strahovanja	Povratak na posao, čuvanje deteta, briga za dvoje dece sa različitim potrebama	Porodica i mreža podrške, postojanje članova porodice ili prijatelja koji bi mogli da pričaju bebu
Ekspresivni i receptivni govor deteta	Nije uočeno	Posmatrati rutinske aktivnosti ili igru sa majkom
Motorički razvoj deteta	Kasni, čak i kada se uzima u obzir intrauterino zaostajanje u rastu	Pratiti finu motoriku deteta
Emocionalna regulacija deteta	Mirna i očigledno ne previše zainteresovana za okolinu	Posmatrati kako dete reaguje kada naiđe na neki izazov (npr. hrana ili igračka koju ne može da dohvati)
Socijalne interakcije	Nedovoljna interakcija sa ljudima i predmetima	Posmatrati i pitati majku kako dete reaguje u igri i u svakodnevnim rutinskim aktivnostima nege
Igra i interakcija sa osobama iz okruženja	Majka pominje ograničenu zainteresovanost za okruženje	Posmatrati rutinske aktivnosti nege ili igru, takođe između bebe i starije sestre
Zaštitni faktori	Majka brižna i topla	Ima li rođaka ili prijatelja koji bi majci i deci mogli da pomognu
Faktori rizika	Pomenuta „blaga narav“ može uticati na detetovu smanjenu angažovanost i prilike za učenje	Majka možda nije upoznata sa potrebom da stimuliše razvoj deteta; dete možda neće imati tako brižnu negu kada se majka vrati na posao

Porodična strategija za smanjivanje rizika		Da li majka u blizini ima porodicu ili prijatelje? Kako se oseća posle razvoda? Koja je uloga oca u odnosu sa obe ćerke? Zakažite sastanak sa ocem, ako je moguće.
Potreba za dodatnim uslugama?		Da li detetu treba stručna procena? Da li starija sestra ide u obdanište? Postoje li usluga rane intervencije ili grupa za igru na koje bi majka mogla da ide sa bebom?

4

INSTRUMENTI ZA PRAĆENJE I SKRINING RAZVOJA

A. PRAĆENJE RAZVOJA DETETA POMOĆU RAZVOJNIH PREKRETNICA

Iako svako dete prati svoj tempo razvoja i po tome je jedinstveno, rani razvoj deteta se uglavnom odvija u fazama koje smenjuju jedna drugu po određenom redosledu. Instrumenti u kojima se za praćenje razvoja deteta koriste razvojne prekretnice zasnovani su na toj pretpostavci. U tim instrumentima možete naći uzrast deteta u kome se očekuje da bi dete trebalo da može da izvede određene aktivnosti, kao i znake upozorenja (crvene zastavice) koji mogu da nas zabrinu jer dete ne pokazuje određeno ponašanje ili ne učestvuje u određenim aktivnostima. Pored toga, u nekim od tih instrumenata možete naći i aktivnosti za dodatnu stimulaciju razvoja deteta.

UK (2014). *Šta očekivati i kada?* Komplet materijala za decu uzrasta 0-60 meseci (vidi link dole) opisuje približno u kom uzrastu mogu da se uoče određena ponašanja i veštine i šta roditelji mogu učiniti da stimulišu razvoj deteta.

http://www.foundationyears.org.uk/files/2015/03/4Children_ParentsGuide_2015_WEB.pdf

Centar za kontrolu bolesti Sjedinjenih Država. *Razvojne prekretnice*. Ovaj komplet materijala opisuje šta većina dece može da uradi i kada se treba obratiti odgovarajućoj službi koja će obaviti procenu.

http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/pdf/checklists/all_checklists.pdf

Prepoznavanje problema u razvoju deteta – edukativni video (zahvalnost dugujemo Centru za kontrolu bolesti Sjedinjenih Država).

Od rođenja do 5. godine vaše dete bi trebalo dostigne razvojne prekretnice u načinu igranja, učenja, govora i ponašanja. Kašnjenje u bilo kojoj od ovih oblasti može ukazivati na odstupanje u razvoju, pa čak i na razvoj autizma. Dobra vest je da ćemo više moći da pomognemo detetu da ostvari svoj puni potencijal ako što ranije prepoznamo znake kašnjenja. Rano prepoznavanje razvojnog odstupanja kao što je autizam ima ključni značaj i za roditelje i za stručnjake koji pružaju usluge. Manje od polovine dece sa odstupanjima u razvoju bude prepoznato pre polaska u školu (u SAD). Za to vreme dete je moglo dobiti pomoć za oblasti u kojima postoje odstupanja, a možda bi čak i polazak školu u dočekalo spremnije kada je učenje u pitanju.

<https://www.youtube.com/watch?v=KrUNBfyjIBk>

Korišćenje Vodiča za praćenje razvoja deteta (GMCD). Ovaj instrument podrazumeva vođenje intervjua sa roditeljima/starateljima na osnovu otvorenih pitanja i osmišljen je za praćenje i pružanje podrške razvoju deteta, kao i za rano otkrivanje i rane intervencije kod dece koja imaju odstupanja u razvoju. Instrument prati i procenjuje domene ekspresivnog i receptivnog govora, grube i fine motorike, socijalne interakcije, igru i učešće u svakodnevnim i samostalnim aktivnostima (oblačenje, hranjenje i sl.). Većina zemalja u regionu ima stručnjake koji su prošli obuku za rad sa ovim novim instrumentom

B. INSTRUMENTI ZA SKRINING RAZVOJA

Napomena. Odluku o tome da li će patronažne sestre koristiti instrumente za skrining donosi svaka zemlja pojedinačno. Delovi ovog modula koji nisu relevantni za vašu zemlju mogu biti izbrisani.

Ovde se navodi nekoliko korisnih instrumenata za skrining. Možete dodati i druge, one koje patronažne sestre u vašoj zemlji koriste ili bi trebalo da budu upoznate sa njima.

Upitnik o uzrastu i razvoju deteta (ASQ – Ages and Stages Questionare). ASQ-3 identifikuje potencijalna kašnjenja i pomaže u otkrivanju dece koja se moraju uputiti na dalja ispitivanja i procenu, odnosno za koju je neophodno kontinuirano praćenje. Ovaj instrument procenjuje pet područja razvoja: komunikaciju, grubu motoriku, finu motoriku, rešavanje određenih zadatak i socio-emocionalne odnose. Upitnik popunjava roditelj (za popunjavanje je potrebno oko 15 minuta), a zatim stručno lice boduje upitnik. Upitnik obuhvata uzrast dece od 2 do 60 meseci. Upitnik ASQ-3 preveden je na više jezika (srpskohrvatski, gruzijski, ruski). Više informacija možete pronaći na sajtu

www.agesandstages.com

Piccolo.¹ Ovaj instrument (vidi Informativni list 1) analizira mnogobrojne načine na koje roditelji mogu pružiti podršku razvoju male dece, šta oni misle da je važno, šta se ne ustručavaju da rade pred drugima i šta znaju da rade sa detetom. Predlozi za rad obuhvaćeni ovim instrumentom korisni su za stimulaciju dece uzrasta od 10 do 47 meseci u porodici, a pokazalo se da se na osnovu rezultata instrumenta Piccolo može predvideti spremnost za školu. Piccolo posmatra odnos roditelja prema deci u četiri područja: **privrženost, odgovornost (responzivnost), način na koji podstiču detetov razvoj i način na koji uče dete određenim veštinama**. Svako područje obuhvata 7-8 načina na koji se roditelji ophode prema deci. Istraživanja su pokazala da, kod dece sa identifikovanim odstupanjem u razvoju, roditelji sa višim ocenama na Piccolo testu imaju decu koja su bolje napredovala u kognitivnom razvoju i razvoju govora.

Modifikovani upitnik za autizam kod male dece – revidirana verzija (M-CHAT-R™) predstavlja naučno potvrđen instrument za skrining dece uzrasta između 16 i 30 meseci namenjen otkrivanju rizika za razvoj poremećaja iz spektra autizma (ASD). Instrument možete pogledati na stranici

<https://www.autismspeaks.org/what-autism/diagnosis/mchat>

(Dodatne informacije možete pronaći u Modulu 1 – Rano detinjstvo – period neograničenih mogućnosti.)

Na sledećim linkovima možete pogledati najvažnije prekretnice za različite uzraste:

- 2 meseca – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-2mo.html>
- 4 meseca – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-4mo.html>
- 6 meseci – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-6mo.html>
- 9 meseci – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-9mo.html>
- 1 godina – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-1yr.html>

¹ <http://www.brookespublishing.com/resource-center/screening-and-assessment/piccolo/>
<https://www.aucd.org/docs/The%20Power%20of%20Parenting.pdf>

- 18 meseci – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-18mo.html>
- 2 godine – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-2yr.html>
- 3 godine – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-3yr.html>
- 4 godine – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-4yr.html>
- 5 godina – <http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/milestones-5yr.html>

Kontrolne liste najvažnijih prekretnica u razvoju deteta možete pronaći ovde:
http://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/pdf/checklists/all_checklists.pdf

Svaki trenutak je važan²

- za uzrast 0-12 meseci: <https://www.youtube.com/watch?v=79kPn-rh-xA&t=1s>
- za uzrast 12-24 meseca: <https://www.youtube.com/watch?v=i3Vn4htcd4o>
- za uzrast 24-36 meseci: <https://www.youtube.com/watch?v=3yzCbEGhnSs&t=155s>

Halo beba je savetovalište Gradskog zavoda za javno zdravlje Beograd koje pruža podršku porodicama u oblasti razvoja dece tokom ranog detinjstva, a više informacija možete naći na adresi:

www.halobeba.rs

© UNICEF SRBIJA/Szabo

² Materijal je na srpskom jeziku.

C. PRAĆENJE DRUGIH FAKTORA KOJI MOGU UTICATI NA RANI RAZVOJ DETETA

Više faktora – kao što su mentalno zdravlje roditelja i kućni ambijent – mogu uticati na razvoj deteta i pojavu odstupanja u razvoju, a neke službe za kućne posete koriste instrumente za detekciju pojedinih stanja i ukratko su prikazane u nastavku teksta.

Zdravlje majke. Edinburška skala postporođajne depresije (EPDS) osmišljena je za utvrđivanje postporođajne depresije kod majki 6-8 nedelja nakon porođaja. Radi se o kratkom instrumentu (10 stavki) koji majke same popunjavaju, a koji je prvobitno bio zamišljen za utvrđivanje depresije kod žena nakon porođaja na nivou zajednice; korišćen je i tokom trudnoće i u drugim periodima, a preveden je na veliki broj jezika. Skala meri simptome depresije, uključujući tugu, strah, teskobu, samooptuživanje i teškoće sa spavanjem. Ovaj instrument je korišćen i za procenu stanja očeva.

<http://www.psychiatrictimes.com/all/editorial/psychiatrictimes/pdfs/EdinbPostDepScale.pdf>

Za više informacija pogledajte Modul 7 – Blagostanje roditelja.

Kućno okruženje. Najčešće korišćen instrument je **Posmatranje i bodovanje kućnog okruženja** (Home Observation for Measurement of the Environment – HOME).³ HOME se može koristiti u kućnom okruženju za utvrđivanja stepena nege, brige i stimulacije koji deca dobijaju. Instrument je korišćen u Srbiji, BJRM, Rusiji i Turskoj. Test *Infant/Toddler (IT) HOME Inventory* (test za novorođenčad i decu uzrasta do 3 godine) obuhvata šest podskala: 1) responzivnost (odgovornost) roditelja, 2) prihvatanje deteta, 3) organizacija okruženja, 4) materijali za učenje, 5) uključenost roditelja i 6) varijabilnost iskustava. Instrumentom se mere kvalitet i kvantitet stimulacije i podrške koju dete dobija u kućnom okruženju. Fokus je na detetu u njegovom okruženju i detetu kao nekome ko prima ulazne informacije od predmeta sa kojima dolazi u kontakt, od događanja i od odnosa koje razmenjuje u porodičnom okruženju.

Za korišćenje ovih instrumenata neophodna je određena obuka, a patronažne sestre su ih već koristile u više zemalja.

D. ŠTA MORATE ZNATI O TIMSKOJ PROCENI DETETA

Timske procene dece sa invaliditetom ili potencijalnim odstupanjem u razvoju ili poteškoćama u razvoju obično sprovode posebno obučena stručna lica. Pedijatar, koji pored drugih područja procenjuje i fizičko zdravlje deteta, obično je prva osoba koja započinje proces procene.

Timska procena je često sveobuhvatna (procenjuju se sva područja razvoja ili većina područja), a može da uključi i druge specijaliste za različite oblasti (audiolog, oftalmolog, specijalista za mentalno zdravlje novorođenčadi, fizioterapeut, logoped itd.). S obzirom na ograničen broj specijalista u većini zemalja, te procene mogu da se vrše samo na ograničenom broju lokacija, tj. u ustanovama tercijarne zdravstvene zaštite u glavnom gradu, NVO. Stručnjak ili tim za procenu često koriste instrumente koji su standardizovani i validirani u datoj zemlji ili regiji.

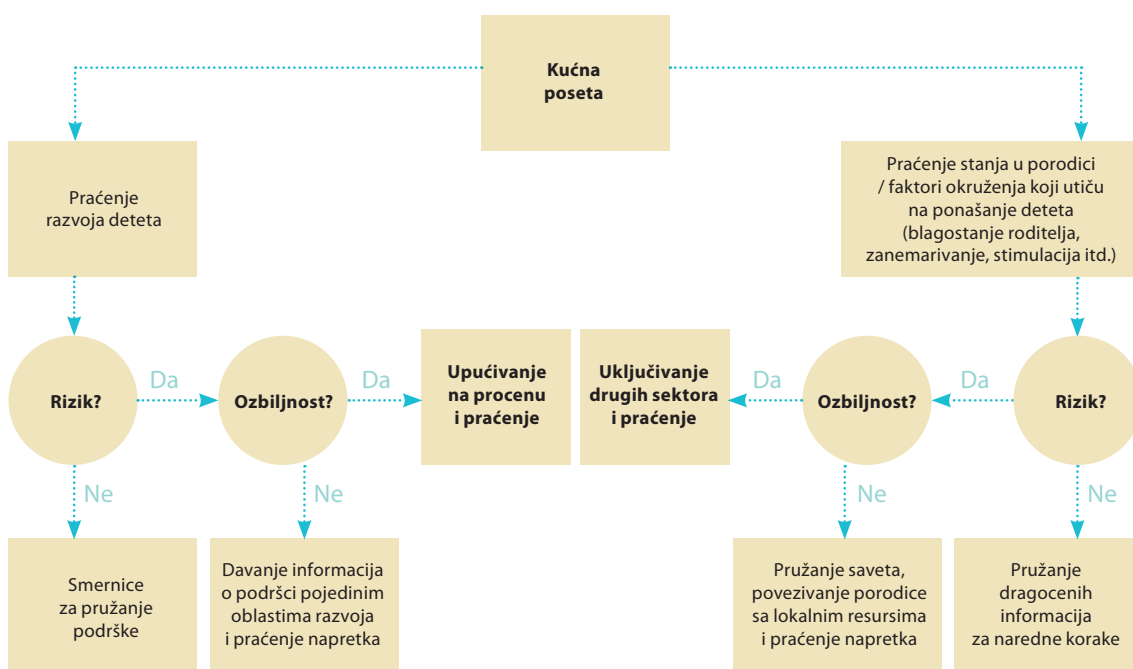
Odnedavno se smatra da je najbolja praksa da se u proces procene uključe roditelji i/ili važni članovi porodice, pošto oni obično najbolje znaju sposobnosti deteta u svakodnevnim aktivnostima, njegove najjače i najslabije osobine, ranjivost i podršku koja bi mu bila potrebna za optimalni razvoj. Učešće porodice u procesu procene, tj. **proces fokusiran na porodicu**, zasniva se na našem razumevanju da strahovanja porodice za dete, njihove nade za budućnost, kao i njihova sposobnost i spremnost da podrže detetov razvoj predstavljaju najvažnije podsticaje ili prepreke za razvoj.

Kada, nažalost, stručnjaci ne uključe porodicu u proces procene, nego porodica samo dobije izveštaj, može se desiti da se roditelji obrate vama da protumačite određene nalaze testiranja, šta to znači za dete sada i u budućnosti, kako mogu da dobiju preporučene usluge intervencije, ako na to imaju pravo, šta moraju da preduzmu da bi dete ostvarilo pravo na materijalnu nadoknadu za pomoć i negu drugog lica. Vi bi trebalo da se upoznate sa izveštajem o proceni i da od primarnih stručnjaka koji su učestvovali u proceni zatražite objašnjenja ako je to potrebno.

3 Pripremili Caldwell, Bradley et al. (Caldwell, Bradley 1995, 1992, 1989; 1988, 1984, 1979).

5

ŠTA UČINITI KADA SMATRATE DA KOD DETETA POSTOJI RIZIK OD RAZVOJNIH ODSUTUPANJA ILI KAŠNJENJA U RAZVOJU

Tokom kućnih poseta imaćete priliku da posmatrate dete, saslušate šta roditelji imaju da kažu i sagledate celokupno funkcionisanje roditelja, kao i kućno okruženje.

- Ako se dete razvija normalno, a okruženje u kome dete odrasta prikladno odgovora na njegove potrebe i zadovoljava ih na način da dete kroz igru napreduje, možete da date roditeljima pozitivne povratne informacije, da podržite način kako se odnose prema detetu i da date **anticipativne smernice**, tj. informacije o tome šta je sledeće što dete treba da savlada u razvoju i kako da nastave da podržavaju zdravlje i dobrobit deteta.
- Ako kod deteta postoji razvojni rizik ili neke druge poteškoće uzrokovane faktorima vezanim za dete, porodicu ili ukupni ambijent, ali smatrate da je situaciju moguće popraviti savetima ili dodatnom podrškom, možete da predložite porodici dodatne aktivnosti ili usluge ili da im sami pružite određene osnovne intervencije.
- U slučaju ozbiljnijih razvojnih odstupanja ili porodičnih faktora koji su previše složeni da bi se rešavali u okviru kućnih poseta, porodicu morate da uputite na dalje usluge i, po potrebi, da im pomognete da kroz taj postupak prođu. Vi nastavljate sa pružanjem podrške porodici uz saradnju sa svojim kolegama iz drugih sektora.

Za malo dete se obično smatra da kasni u razvoju ako se po svom razvoju ili ponašanju razlikuje od 90% svojih vršnjaka.

Bez obzira na napredak deteta u razvoju, uvek **iskoristite svaku priliku da podelite znanja koja su neophodna za unapređenje razvoja i dobrobiti deteta** sa roditeljima, starateljima i celom porodicom. Uvek je važno da se izbegne fokusiranje isključivo na dete; umesto toga, posmatrajte dete u kontekstu porodice i šire sredine.

6

RAZGOVOR SA RODITELJIMA I PORODICAMA O ODSUPANJIMA U RAZVOJU

Uspešna i efikasna komunikacija sa roditeljima i članovima porodice o odstupanjima i/ili poteškoćama u razvoju biće zahtevna i za nju će vam biti potrebne veštine komunikacije i razumevanje perspektive i osećanja roditelja (vidi takođe Modul 10 – Jačanje veština komunikacije patronažnih sestara). Najvažnije veštine u razgovorima sa roditeljima jesu dobra sposobnost slušanja i pokazivanje saosećanja za ono kroz šta prolaze. Tokom komunikacije sa roditeljima moraćete pažljivo da pratite njihove reakcije i da budete svesni da se roditelji mogu razlikovati po reakcijama i načinu odnosa prema detetu koje se drugačije razvija. Imajte na umu da će se osećanja roditelja i njihova sposobnost nošenja sa situacijom vremenom menjati i da oni neće reagovati na isti način (vidi takođe Modul 12 – Deca koja se razvijaju drugačije).

U nastavku tekstu se navodi nekoliko tipičnih situacija sa kojima biste se mogli susresti.

Saopštavanje roditeljima da postoji mogućnost da njihovo dete kasni u razvoju i da bi trebalo da ide na dalju procenu

Možete se zapitati zašto bi uopšte roditeljima trebalo da kažete da ste primetili određeno kašnjenje ili poteškoće u razvoju u smislu načina ili brzine kojom dete usvaja nove veštine ili komunicira sa drugima kada je to tako stresno za njih.

Uvek postoji mogućnost da će, u određenim slučajevima, ovi znaci upozorenja nestati i da će razvoj nastaviti da se odvija u normalnim okvirima. To je, naravno, moguće, ali u datom trenutku ne znamo da li će se to i desiti. Strategija „sačekajmo da vidimo šta će se dogoditi“ nije dobra. Svaki dan u detetovom životu je važan i mora biti ispunjen najboljim mogućim prilikama za učenje i razvoj. Deci koja kasne u razvoju ili pokazuju određene znake poteškoća u razvoju treba omogućiti dodatne prilike za učenje, i to odmah. Vrlo je verovatno da će roditeljima biti potrebna stručna pomoć u pružanju te dodatne podrške detetu.

Vaš najbolji pristup – pri čemu uvek imate na umu dete – jeste da roditeljima smireno i polako saopštite u vezi sa kojim razvojnim oblastima imate određene sumnje. Zato možete preporučiti dalju timsku obradu i procenu kako bi se bolje shvatilo na koji način dete spoznaje i razume svet u kome živi i kako bi se utvrdile konkretne potrebe koje treba stimulisati na primeren način u cilju podsticanja njegovog razvoja.

Važno je da roditeljima objasnite da će rezultat uvek biti bolji ukoliko se u svakodnevne aktivnosti uključe određene dodatne strategije, pošto to doprinosi kvalitetnijem i boljem učenju deteta i njegovim interakcijama sa drugima. Takođe bi trebalo da imate na umu da je dokazano da rana dijagnoza može imati dugoročan pozitivan uticaj na celu porodicu: time započinje proces navikavanja roditelja na takvu situaciju, njihovog prihvatanja situacije i njihovog prilagođavanja detetovom invaliditetu, a samim tim i stvaranja stimulativnijeg okruženja za dete.

Poteškoće u pristupu postojećim uslugama

Ovo će verovatno biti teško pitanje i za vas i za porodice sa kojima radite. Često postoje duge liste čekanja za procenu, a roditelji moraju da obiđu veliki broj različitih ustanova i stručnjaka (različiti lekari, psiholozi, logopedi, defektolozi, fizioterapeuti itd.). Verovatno će nebrojeno puta morati da ponavljaju iste informacije o detetu i porodici, slušaju nedosledna i nejasna objašnjenja zato što stručnjaci ne sarađuju jedni sa drugima i biće zbunjeni svim tim informacijama.

Pre svega, važno je pomoći porodicama da uspostave taj kontakt sa stručnjacima. Da biste im pomogli u tome, biće vam potrebne informacije i mogućnost pristupa stručnjacima i saradnje sa drugim sektorima (vidi Modul 15 – Rad sa drugim sektorima). Procene se mogu obaviti u okviru usluga u zdravstvenom i obrazovnom sektoru ili u sektoru socijalnog rada, a ponekad te usluge zavise od konkretne poteškoće koju dete ima. U velikom broju zemalja te usluge pružaju i nevladine organizacije ili privatni specijalisti.

Važno je da budete dobro upoznati sa vrstom usluga koje su dostupne u vašoj zajednici, kao i sa uslugama koje su dostupne samo u većim gradovima ili u privatnom sektoru.

Pored toga, roditeljima će biti potrebna i vaša pomoć u pronalaženju usluga rane intervencije. Procena bez intervencije nema mnogo smisla; roditelji ponekad dobiju dijagnozu i/ili dete registruju za primanje naknade za tuđu pomoć i negu, ali ne dobiju dobre smernice o tome šta dalje treba raditi. Veoma je važno da se procene povežu sa odgovarajućom podrškom, ali to u našim zemljama ne ide uvek lako.

Dosta roditelja se okreće privatnim uslugama kako bi skratili proces lutanja i čekanja i plaćaju to iz svog džepa. Važno je roditelje podstaći da od stručnjaka traže da im objasne svoje nalaze i preporuke i da im daju konkretna uputstva o narednim koracima za dete i porodicu.

Ponekad ćete uočiti drugi problem. Neki stručnjaci preporučuju preglede, naročito lekarske provere, a da roditelji ne razumeju zašto je to potrebno. Važno je roditelje podstaći da traže obrazloženje kako bi znali koje im dodatne informacije rezultati tih provera mogu dati i koliko će to uticati na promenu u planiranju intervencije kod deteta. Može se desiti da u kartonu deteta ili dokumentaciji roditelja pronađete rezultate ispitivanja sa preporukom za dodatna ispitivanja. Nažalost, intervencije mogu biti odložene zato što „još nešto treba proveriti“, dok se gubi dragoceno vreme za podsticanje razvoja deteta.

Pomoć porodicama u razumevanju rezultata procene

Kada razgovarate sa roditeljima ili starateljima, nije loše da ih prvo pitate šta već znaju o proceni, rezultatima koje je dete ostvarilo na proceni i kako se povodom toga osećaju. Razgovor je bolji ako se zasniva na onome što je roditeljima već poznato.

U tim razgovorima uvek govorite o detetu koristeći njegovo ime i izbegavajte svaki vid generalizacije ili pokaznih zamenica tipa „to, ta, ova ... deca“. Roditelji moraju znati da procena govori vrlo malo, ili ništa, o budućem ishodu. Glavna svrha procene razvoja jeste da se dobije uvid u područja sa boljim i sa slabijim aspektima razvojnog profila deteta kako bi mu se u datom vremenu pružila podrška u učenju.

Takođe je važno biti upoznat sa potrebama porodice i pružiti joj potrebnu podršku. Potrebe koje porodica istakne kao prioritet trebalo bi da budu u fokusu vašeg rada. Istraživanja su pokazala da je jedna od najistaknutijih potreba porodica jeste potreba za informacijama. Pored informacija o proceni i značenju rezultata, porodici će biti potrebno dosta informacija u vezi sa ponašanjem deteta i njegovim potrebama vezanim za učenje, kao i o tome kako to može uticati na opšti kvalitet života deteta i porodice.

U mnogo slučajeva procenom se neće utvrditi dijagnoza odnosno uzrok invaliditeta ili poteškoće u razvoju. U tim situacijama važno je pomoći porodicama da se koncentrišu na ono što je detetu potrebno za razvoj, umesto da dragocenu energiju i sredstva troše na potragu za odgovorima. U ovoj publikaciji možete naći dodatne informacije koje možete koristiti u radu sa porodicama:

http://www.cafamily.org.uk/media/655450/about_diagnosis_living_without_a_diagnosis_feb_2013.pdf

Pružanje drugih neophodnih informacija

Roditelji dece sa invaliditetom imaju značajno povećanu potrebu za informacijama. Svaki dan suočavaju se sa novim i neočekivanim situacijama vezanim za specifičan razvoj i obrasce ponašanja njihovog deteta. Pored toga, da bi mogli da donesu odluke o načinu odgajanja deteta i imaju pristup odgovarajućim uslugama i programima, biće im potrebno mnogo informacija. Nemojte se brinuti ako trenutno ne možete da odgovorite na njihova pitanja. Recite im da ćete potražiti dodatnu pomoć u rešavanju datog problema. Takođe, nemojte zaboraviti da je roditeljima ponekad dovoljno samo da ih saslušate.

Ne zaboravite da u današnje vreme porodice mogu mnoge informacije da pronađu na internetu, ali se te informacije moraju filtrirati i o njima treba razgovarati. Porodice mogu biti podložne obećanjima „lažnih lekova“ ili terapija. Ako je porodica sa vama razvila odnos poverenja, vi joj možete pomoći da se poveže sa pouzdanim izvorima informacija. Druge porodice koje su prošle ili prolaze kroz slične probleme ili udruženja roditelja dece sa invaliditetom takođe mogu biti izvor informacija i međusobne podrške. Porazgovarajte o mogućnostima povezivanja porodice sa porodicama sa kojima rade vaše kolege, a koje imaju iste potrebe, ako je porodica spremna na to.

7

PODRŠKA PORODICAMA NAKON TIMSKE OBRADJE DETETA

U ovom video klipu objašnjeno je kako rana intervencija može izgledati kada je integrisana u život deteta i svakodnevne aktivnosti porodice.

<https://www.youtube.com/watch?v=8fOJGmldj0c>

Vaša uloga u radu sa porodicom ne prestaje kada porodica počne da koristi usluge rane intervencije ili druge vidove podrške. Ova vrsta usluga se često pruža primarno u ordinacijama specijalista, bolnicama ili domovima zdravlja, a porodica onda mora naučeno da primeni u svakodnevnom životu kod kuće i u zajednici. Zbog toga i zbog opšte trajne podrške biće im potreban nastavak podrške koju im vi možete pružiti. Ovo su neke stvari koje možete uraditi da biste se pripremili za to:

- Po mogućstvu, u idealnom slučaju, bićete uključeni u tim stručnjaka koji detetu i porodici pruža usluge intervencije, u „tim oko deteta“.
- Upoznajte se sa rezultatima procene deteta i preporučenim intervencijama i razmislite o tome kako porodicama možete pomoći da prevaziđu prepreke u integrisanju onoga što su naučili kroz svoje svakodnevne aktivnosti.
- Budite upoznati sa organizacijama u zajednici koje porodici mogu pružiti odgovarajuće usluge i podršku. Te usluge ne moraju direktno biti povezane sa intervencijom, ali mogu roditeljima omogućiti „predah“ ili pauzu u brizi o detetu, pomoći u pristupu značajnim resursima (posebna oprema i materijali), nevladinim organizacijama ili organizacijama roditelja koje pružaju informacije, savetovanja ili jednostavno međusobnu podršku itd.
- Upoznajte se sa preprekama koje će uticati na učešće porodice u intervenciji i pratite rad u kući, a timu za intervenciju predložite alternativne mogućnosti, ako je moguće.

Ovo možete uraditi prilikom posete porodici:

- Budite svesni da će neposredno nakon procene porodica imati mnogo pitanja o informacijama koje nisu razumeli ili novim problemima koji su se pojavili.
- Pomozite porodici da pronađe dodatne izvore informacija i podrške kada za to bude spremna. Ako u toku posete članovi porodice nisu otvoreni za neke informacije, možda će sledeći put biti spremni da ih saslušaju. Ne zaboravite, roditelji i porodica prolaze kroz velike promene u prilagođavanju na odgajanje deteta koje ima dodatne potrebe.
- Ukažite porodicama na to kako im ono što uče može pomoći u svakodnevnim aktivnostima i kako te prakse mogu biti integrisane sa ciljem pomaganja razvoja deteta.
- Pomozite roditeljima da se ne zaglave u ulozi trenera svog deteta, nego da nađu načina da uživaju u razigranoj interakciji i povedu računa o svojim potrebama, kao i o potrebama drugih članova porodice.

DODATNI RESURSI

Motorički razvoj. Pedijatar Lisa Šulman (Lisa Shulman) govori o prekretnicama u motoričkom razvoju koje se očekuju od novorođenčadi koja se tipično razvijaju, od kontrole glave do hodanja i toga na šta pedijatri treba da obrate pažnju prilikom pregleda dece. Ona takođe objašnjava konkretne vrste motoričke kontrole koju dete mora da savlada pre ostvarivanja naredne prekretnice. Dr Šulman je vanredni profesor kliničke pedijatrije na Medicinskom fakultetu Albert Ajnštajn i lekar na odeljenju za pedijatriju u Dečijoj bolnici u Montefjoreu. Ona je takođe direktor programa RELATE za dijagnostiku i lečenje autizma i sličnih poremećaja u Centru za procenu i rehabilitaciju dece na Medicinskom fakultetu Albert Ajnštajn (CERC).

<https://www.youtube.com/watch?v=G5wWVNYLBVk>

Prekretnice u razvoju jezika i komunikacije. U ovom videu namenjenom roditeljima dr Lisa Šulman koristi snimke novorođenčadi i dece uzrasta do 3 godine kako bi pokazala koje se prekretnice u razvoju komunikacije očekuju kod dece koja se tipično razvijaju. Ona govori i o tome šta roditelji treba da urade ako posumnjaju da njihovo dete kasni u razvoju.

<https://www.youtube.com/watch?v=pZSjm0drlGM>

T. Beri Brazelton, *Prekretnice – od rođenja do treće godine života: emocionalni i bihevioralni razvoj vašeg deteta*, Mladinska knjiga, 2008.⁴

<http://www.mikroknjiga.rs/store/prikaz.php?ref=MLKPrOdRdDTrGd>

Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji, urednik dr Aleksandar Baucal, 2012, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, uz podršku UNICEF: Živka Krnjaja: *Igra na ranim uzrastima*, str. 113-132, Dragana Pavlović Breneselović: *Odnosi na ranim uzrastima*, str. 133-150.⁵

http://www.udruzenjepedijatara.rs/pdf/OPSTA/2_Standardi_za_razvoj_i_ucenje_dece_ranih_uzrasta_u_Srbiji.pdf

Nirvana Pištoljević, *Rani razvoj djeteta – Šta treba znati*, EDUS BiH, Udruženja pedijatara Srbije, 2016.⁶

<http://udruzenjepedijatara.rs>

<http://www.edusbih.org/>

Patronažne sestre mogu takođe koristiti štampane i video materijale sa sajta i YouTube kanala UNICEF-a:⁷

<https://www.unicef.org/serbia/svaki-trenutak-je-vazan>

<https://www.youtube.com/channel/UCQYrR9NUNproCeOvkQ89vaw/videos>

Halo beba je savetovalište Gradskog zavoda za javno zdravlje Beograd koje pruža podršku porodicama u oblasti razvoja dece tokom ranog detinjstva, a više informacija možete naći na adresi:⁸

www.halobeba.rs

⁴ Materijal je na srpskom jeziku.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

DODATAK

INFORMATIVNI LIST 1

29 THINGS PARENTS DO THAT PREDICT SCHOOL READINESS

Below are 29 things parents do with their young children, ages 10-47 months, that predict one or more of the following outcomes when children are old enough to start kindergarten:

Cognitive skills (problem solving, reasoning, science, and math readiness)

Vocabulary (word knowledge, language ability)

Literacy skills (recognizing letters, linking speech sounds to letters, recognizing text)

Social skills (emotion regulation, low rates of aggression)

Our research, on over 4,000 observations of almost 2,000 families, shows that very few parents do all of these things, but all parents do some of these things. And the more parents do these things, the better their children do on school readiness assessments. PICCOLO™ is an observational measure of these behaviors.

1. Speak warmly
2. Smile at child
3. Praise child
4. Stay physically close to child
5. Say positive things to child
6. Interact in positive ways with child
7. Show emotional warmth
8. Pay attention to what child is doing
9. Change activities to meet child's interests or needs
10. Be flexible when child changes interests
11. Follow what child is trying to do
12. Respond to child's emotions
13. Look at child when child talks or makes sounds
14. Reply to child's words or sounds
15. Wait for child's response after making a suggestion
16. Encourage child to do things with toys
17. Support child's choices
18. Help child do things on his or her own
19. Verbally encourage child's efforts
20. Offer suggestions to help child
21. Show enthusiasm about what child does
22. Explain reasons for something to child
23. Suggest activities to build on what child is doing
24. Repeat or expand child's words or sounds
25. Label objects or actions for child
26. Engage in pretend play with child
27. Do activities in a sequence of steps
28. Talk about characteristics of objects
29. Ask child for information

Text adapted by permission from Parenting Interactions with Children: Checklist of Observations Linked to Outcomes (PICCOLO™) Tool by Lori A. Roggman, Gina A. Cook, Mark S. Innocenti, and Vonda Jump Norman, with Katie Christiansen. Copyright © 2013 by Paul H. Brookes Publishing Co., Inc. All rights reserved.

BROOKES
PUBLISHING CO.
www.brookespublishing.com

Find out more about the PICCOLO observational tool!
Call 1-800-638-3775 or visit www.brookespublishing.com

PICCOLO™ and are trademarks of Paul H. Brookes Publishing Co., Inc.

SARADNICI

Bettina Schwethelm

Glavni autor

Stručnjak za rani razvoj i zdravlje deteta

Regionalna kancelarija UNICEF-a za CEE/CIS

Prof. dr Marta Ljubešić

Rukovodilac postdiplomskih specijalističkih studija

„Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji“

Odeljenje za govorno-jezičku patologiju

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Prof. dr İlgi Ertem

Odsek za zdravlje deteta i pedijatriju, Smer razvojne pedijatrije

Medicinski fakultet Univerziteta u Ankari

Dr Roopa Srinivasan

Razvojni pedijatar

Centar za razvoj deteta „Ummeed“, Mumbai

